

PROGRAM DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Berna Musal

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı

Bu sunumda Türkiye’de program değerlendirme çalışmalarının, program değerlendirme ilkeleri ve sürecine ilişkin bilgilerin, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi program değerlendirme örneğinin paylaşılması amaçlanmıştır.

Türkiye’de Tıp Fakültelerinde sürdürülen program değerlendirme çalışmalarını tanımlamak amacıyla, Tıp Eğitimi Geliştirme Derneği tarafından düzenlenen Program Değerlendirme Sempozyumu ve IV. Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi öncesinde düzenleme kurulları tarafından fakültele anket formu gönderilmiştir. 34 Tıp Fakültesinden gelen yanıtlar incelendiğinde fakültelerde program değerlendirme çalışmaları kapsamında geribildirimlerin, anketlerin, öğretim üyelerinin görüş ve önerilerinin, öğrencilerle iletişim toplantılarının, öğrenci başarı düzeylerinin, eğitim kurullarında yapılan değerlendirmelerin, çekirdek eğitim programı ile eğitim programlarının uyumunun değerlendirilmesinin, niceliksel ve niteliksel yöntemlerin tanımlandığı saptanmıştır. Program değerlendirmeyi merkezi ve sistematik olarak gerçekleştirdiğini belirten fakülte sayısının çok az olduğu anlaşılmıştır.

Değerlendirme, eğitim sürecinin en temel bileşenlerindedir. Program değerlendirmenin, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının saptanması ve programın etkililiği hakkında karar vermeyi sağlayan bilgilere ulaşma süreci gibi tanımları yapılmıştır. Nevo, program değerlendirmeyi, eğitim programı bileşenlerinin yapısı ve niteliğine ilişkin olarak sistematik bilgi toplama ve değerlendirme süreci olarak tanımlamaktadır¹.

Program değerlendirme eğitim programlarının gereksinimleri karşılayıp karşılamadığı, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı, eğitim standartlarının sağlanıp sağlanmadığı, eğitim organizasyonunun niteliği, kullanılan eğitim yöntemlerinin etkinliği, düzeltilecek yönlerin bulunup bulunmadığı gibi sorulara yanıt vermeyi amaçlar ve eğitim programının geliştirilmesine olanak sağlar².

Program değerlendirme sürecinin planlama aşaması aşağıda tanımlanan öğeleri içermektedir:

- ✓ Değerlendirmenin anlamı ve amacının,
- ✓ Değerlendirmenin kimler için yapıldığının,
- ✓ Değerlendirme modelinin,
- ✓ Hangi bilgilere gereksinim olduğunun,
- ✓ Bilgilerin nereden, hangi yöntemlerle, tekniklerle ve hangi sıklıkla elde edileceğinin,
- ✓ Değerlendirme kriterlerinin,
- ✓ Değerlendirmecilerin,
- ✓ Kaynak gereksinimlerinin belirlenmesi.

Uygulama aşaması ise, veri toplama, elde edilen verilerin analizi, yorumlanması, rapor yazılması, programın iyileştirilmesine yönelik önerilerin geliştirilmesini kapsamaktadır¹.

Program değerlendirmenin eğitim programının başlangıcından itibaren planlanması ve programa eş zamanlı olarak uygulanması gerekmektedir².

Literatürde Tyler tarafından geliştirilen hedeflere dayalı, doğalcı ve katılımcı yönelimli, uzmanlık yönelimli, yönetime yönelik yaklaşımlar, Logic model gibi farklı değerlendirme modelleri tanımlanmaktadır³⁻⁵. Tyler’in hedeflere dayalı değerlendirme modelinde merkezde eğitim hedefleri vardır, öncelikle hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı değerlendirilir. Doğalcı ve katılımcı yönelimli değerlendirme yaklaşımı tümevarımsal muhakemeye dayalıdır, çok değişik türde veri kullanımı söz konusudur, çoğul gerçekler, farklı bakış açıları değerlendirilir ve standart bir plan izlenmemektedir. Yönetime yönelik değerlendirme yaklaşımlarında elde edilen veriler program hakkında karar verici kişilere bilgi vermek, stratejiler oluşturmak amacıyla değerlendirilmektedir. Bu grupta tanımlanan Stufflebeam’in CIPP modelinde bağlam, girdi, süreç ve ürün değerlendirilmektedir^{1,4,5}. Logic modelde ise programın girdileri, etkinlikleri, çıktıları ve sonuçları arasındaki ilişkiler ortaya konmaktadır. Logic

Model etkin, sistematik bir program planlama, uygulama ve değerlendirme aracı olarak tanımlanmaktadır^{6,7}.

Eğitim kurumlarının tek bir modeli seçmek yerine farklı model ve yaklaşımların avantaj ve dezavantajlarını değerlendirerek kuruma özgü bir program değerlendirme modeli oluşturmaları önerilmektedir³. Program değerlendirmenin hem sürece hem de ürüne ağırlık vermesi önerilmektedir⁴.

Program değerlendirmede Donald Kirkpatrick tarafından programın sonuçlarına ilişkin dört değerlendirme düzeyi tanımlanmıştır. Birinci düzey değerlendirme; program hakkındaki reaksiyonların, hoşnutluğun belirlenmesi, ikinci düzey değerlendirme; öğrenme düzeyinin değerlendirilmesi, üçüncü düzey değerlendirme; eğitim sırasında beklenen davranış değişikliklerinin çalışma yaşamına uyarlanıp uyarlanmadığının değerlendirilmesi, dördüncü düzey değerlendirme ise; programın kurumlara ve hizmet sunulan topluma etkilerinin değerlendirilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Her ardışık değerlendirme düzeyinin bir alt düzey üzerine inşa edildiği düşünülmektedir. Program değerlendirmenin birinci düzey değerlendirme ile başlaması ve olanaklar çerçevesinde sırayla ikinci, üçüncü ve dördüncü düzey değerlendirme ile devam etmesi önerilmektedir⁸.

Birinci düzey değerlendirme, eğitim programına ilişkin reaksiyonların, hoşnutluk düzeyinin belirlenmesine yöneliktir. Dört değerlendirme düzeyi arasında en kolay değerlendirilebilen düzeydir. Birinci düzeydeki değerlendirme farklı yöntemlerle eğitim programının tüm bileşenlerine yönelik olarak yaygın şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu düzeydeki değerlendirme kapsamına eğitim kurumunun sağladığı destek ve olanakların, eğitim yöntemlerinin, eğitim etkinliklerinin, eğitimcilerin öğrenciler tarafından değerlendirilmesi örnekleri girmektedir. Tüm değerlendirme süreçlerinde olduğu gibi bu düzey değerlendirmede de niceliksel ve niteliksel yöntemlerin birlikte kullanımı önerilmektedir. Bu düzey değerlendirmede sıklıkla anket formları, ölçekler, odak grup görüşmeleri, SWOT analizleri kullanılmaktadır. Birinci düzey değerlendirme sonuçlarının olumlu olması öğrenme düzeyine ilişkin değerlendirmelerin olumlu olacağını garantilememektedir, ancak birinci düzey değerlendirmede elde edilen olumsuz sonuçların öğrenme düzeyini olumsuz şekilde etkileyeceği düşünülmektedir^{8,9}. O nedenle program değerlendirme süreçlerinde gerekli iyileştirmelerin yapılabilmesi amacıyla birinci düzey değerlendirmelerin mutlaka gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Zaman çizelgesi oluşturularak bu düzeydeki değerlendirmelerin belli sıklıklarla sistematik olarak gerçekleştirilmesi, önceki yıllarla karşılaştırmalar yapılması süreç içinde gerekli görüldüğünde farklı yöntemlerle bilgi toplanarak, analiz edilmesi, yorumlanması ve öneriler geliştirilerek programın iyileştirilmesi yönünde kullanılması gerekmektedir.

İkinci düzey değerlendirme, öğrencilerin eğitim sürecinde beklenen öğrenme kazanımlarını elde edip etmediklerini belirlemeye yöneliktir. Öğrencilerin bilgi, beceri, tutum ve davranış hedeflerine yönelik öğrenme düzeyleri eğitim sürecinin her aşamasında farklı objektif yöntemlerle değerlendirilebilmektedir. İkinci düzey değerlendirmede bilgi ölçmeye, performans, tutum ve davranış değişikliklerini değerlendirmeye yönelik ölçüm gereç ve yöntemlerinin kullanılması, araştırma tasarımında kontrol grubu, ön test kullanımı önerilmektedir. Düzey belirleyici başarı, yeterlilik testleri ile eğitim programlarının öğrencilere istenilen davranışları kazandırma açısından yeterli olup olmadığı konusunda değerlendirme yapılabilir ve sonuçlar programın iyileştirilmesi amacıyla kullanılabilir^{4,9}.

Üçüncü düzey değerlendirme, eğitim programıyla hedeflenen davranış değişikliklerinin mezunların mesleki yaşantılarında gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemeye yöneliktir. İkinci düzey değerlendirme kapsamında yer alan bilgi, beceri, tutum ve davranış hedeflerinin mesleki yaşama ne ölçüde aktarılabilirdiği değerlendirilmektedir. Üçüncü düzey değerlendirme sonuçlarının olumlu olması için ikinci düzey sonuçlarının olumlu olması gerekmektedir. Eğitim ortamının mesleki ortamla benzer olması, eğitim süresince gerçek yaşam deneyimlerinin sağlanmış olması gibi eğitim programına ait etkenler dışında çalışma ortamının bilgi ve beceriyi uygulama fırsatı sağlaması, yönetsel destek, olanaklar üçüncü düzey değerlendirme sonuçlarına olumlu etki etmektedir. Üçüncü düzey değerlendirmenin gerçekleştirilmesi, birinci ve ikinci düzey değerlendirmeye oranla daha zor olmaktadır. Beklenen davranış değişikliklerinin gerçekleşmesi için eğitim sürecinden sonra zaman geçmesi gerekliliği, mezunlara ulaşma gücü, çalışma ortamında değerlendirme kısıtlılıkları, dışsal etkenlerin varlığı, bulguların öncesi ve sonrasıyla veya kontrol grubuyla karşılaştırma zorlukları üçüncü düzey değerlendirmenin en önemli dezavantajlarıdır⁹.

Dördüncü düzey değerlendirme, eğitim programının etkilerine yönelik değerlendirme etkinliklerini içermektedir. Programın maliyet azalması, iş kayıplarının azalması, üretimin, sağlık göstergelerinin iyileşmesi gibi çalışılan kuruma ve topluma yönelik etkileri değerlendirilmektedir. Dördüncü düzey değerlendirmenin sonuçlarının yalnızca eğitim programına bağlı olduğunu düşünmek mümkün değildir. Zaman içinde diğer etkenler devreye girerek, sonuçları etkileyebilmektedir. Bu nedenle dördüncü düzey değerlendirmede elde edilen kanıtların diğer düzeylere göre çok daha zayıf olduğu bilinmektedir⁸⁻¹⁰.

Eğitim programının değerlendirilmesinde eğitim programının hedeflerini içeren genel ilkeler ve program değerlendirmede yanıtlanması istenen sorular doğrultusunda program değerlendirme planının hazırlanması gerekmektedir. Program değerlendirme sorularının her biri için; değerlendirilen parametre ve gerekçesi (hangi ilkeyi değerlendirdiği), veri toplama yöntemi, gösterge/ölçütler, veri analizi/yorumu, hangi sıklıkla uygulanacağı, kime rapor edileceği, kim tarafından gerçekleştirileceği bilgilerinin yer aldığı bir format kullanılarak program değerlendirmenin farklı düzeyleri kapsayacak şekilde sistematik olarak sürdürülmesi önerilmektedir¹¹. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesinde Probleme Dayalı Öğrenim programının başlangıcı olan 1997 yılından bu yana program değerlendirme çalışmaları kapsamında öğrenci, eğitici geri bildirimleri, öğrenci başarı düzeyleri, niceliksel ve niteliksel araştırmalar kullanılmaktadır. Haziran 2005 tarihinden itibaren program değerlendirme çalışmaları yukarıda tanımlanan program değerlendirme planı ve formatına uygun şekilde bir proje haline getirilerek sistematik bir şekilde, oluşturulan program değerlendirme sorularına yanıt verecek şekilde sürdürülmektedir.

Sonuç olarak, program değerlendirmenin eğitim programı başlangıcından itibaren planlanıp uygulanması, programın girdileri, etkinlikleri, çıktıları, sonuçları bileşenlerine ve bu bileşenlerin etkileşimlerine ilişkin ve farklı değerlendirme düzeylerine yönelik bilgileri içermesi, süreklilik taşıması, sistematik bir şekilde planlanarak uygulanması ve elde edilen verilerin iyileştirme yönünde etkin bir biçimde kullanılması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. Nevo D. *School-based Evaluation: a dialogue for school improvement*. Elsevier science Inc, Pergamon, 1995.
2. Morrison J. *ABC of learning and teaching in medicine: Evaluation*. British Medical Journal 2003; 326:385-387.
3. Worthen BR, Sanders JR. *Educational Evaluation. Alternative Approaches and Practical Guidelines*. Longman, New York, USA, 1987.
4. Demirel Ö. *Kuramdan Uygulamaya: Eğitimde Program Geliştirme*. 4. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2002.
5. Mc Neil JD. *Curriculum: A Comprehensive Introduction. Fifth Edition*. Harper Collins College Publishers, p:263-288, USA, 1996.
6. Mennin SP. *Program Evaluation in Medical Education (workshop notları) III.Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi, 12-16 Nisan 2004, Şanlıurfa*.
7. *Logic Model Development Guide*. Kellogg Foundation, Michigan, USA, 2001.
8. Nickols F. *Evaluating Training: There is no "cookbook" approach*. 2003 <http://home.att.net/~nickols/articles.htm> adresinden 2 Mart 2006 tarihinde ulaşılmıştır.
9. Kirkpatrick DL. *Evaluating Training Programs (2nd edition)*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc, 1998.
10. Hutchinson L. *Evaluating and researching the effectiveness of educational interventions*. British Medical Journal 1999; 318: 1267-1269.
11. *Curriculum 2000 Program Evaluation Study Group Final Report*. Southern Illinois School of Medicine, Springfield, Illinois, USA.